

Prof. dr hab. Ryszard Sikora OFM
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Teologiczny

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr lic. Zofii Aleksandry Macios pt.: „Kontekst kanoniczny, literacki i teologiczny Księgi Rut” (Warszawa 2020, ss. 236) napisanej pod kierunkiem Pani dr hab. Anny Kuśmirek, prof. UKSW.

Wstęp

W ostatnich dekadach w światowej literaturze biblijnej wyraźnie zauważalne jest rosnące zainteresowanie Księgą Rut, którą dość powszechnie uważa się za szczytowe osiągnięcie literackie starożytnego Izraela. W okresie tym zaczęły powstawać liczne opracowania opierające się na różnych podejściach hermeneutycznych, podkreślających rozmaite aspekty tej księgi. Wykorzystane możliwości interpretacyjne (np. krytyczno-historyczne, literackie, teologiczne, socjologiczne, feministyczne, kulturowo-kontekstualne, postkolonialne, ekologiczne czy też egzegezy żydowskiej) ukazały, jakie ogromne bogactwo kryje w sobie ta niewielka księga biblijna. Z przykrością jednak trzeba stwierdzić, że na tle dość szeroko podjętych badań w różnych ośrodkach zagranicznych, dorobek biblistów polskich prezentuje się raczej skromnie. Mimo cennych publikacji J. Łacha, A. Kuśmirek, T. Stanek, P. Stępnia, trzeba przyznać, że jest ich ciągle niewiele. Szczególnie uwidacznia się to w braku pogłębionych studiów podejmujących badania nad językiem Księgi Rut, a szerzej także nad zagadnieniami literackimi i teologicznymi tej księgi.

Z uznaniem trzeba więc przyjąć dysertację, w której jej Autorka, Pani mgr lic. Zofia A. Macios, podjęła się niezwykle trudnego i pracochłonnego zadania zbadania i ukazania istotnych związków literackich i teologicznych Księgi Rut z innymi księgami w kluczu kanonicznym, aby ukazać, jak i na ile księga ta koresponduje z szerszym obrazem teologii biblijnej. Takie studium było od dawna oczekiwane, gdyż w świetle prowadzonych od lat badań, coraz bardziej oczywiste stawało się przekonanie, że traktowanie Księgi Rut tylko jako wyizolowanego opowiadania znacznie zubażało zrozumienie przesłania tej księgi. Ukazanie jej natomiast w kontekście literackim i teologicznym pokazuje nie tylko, jakie jest jej pełniejsze znaczenie, ale także, jak wielki jest przez to „wkład do wielopostaciowej prawdy Bożego objawienia zawartego w Piśmie Świętym” (str. 198).

Cieszy więc powstanie rzetelnego studium naukowego, napisanego pod kierunkiem Pani dr hab. Anny Kuśmirek, prof. UKSW, które znacznie poszerza recepcję przesłania Księgi Rut.

1. Ogólna charakterystyka rozprawy

Praca Pani mgr Zofii Aleksandry Macios, obejmująca 236 stron wydruku komputerowego (paginacja ciągła), składa się ze Spisu treści (str. 2-6), Wstępu (str. 7-14), pięciu rozdziałów tworzących zasadniczą część pracy (str. 15-197), Zakończenia (str. 198-208), Wykazu skrótów (str. 209-214) i Bibliografii (str. 215-236).

Dysertację otwiera Wstęp (str. 7-14), w którym Doktorantka zarysowuje podejmowaną w rozprawie problematykę badawczą.

Następnie Pani mgr Z. Macios w pięciu rozdziałach (str. 15-197) realizuje program badawczy. Wszystkie rozdziały charakteryzuje jasna i logiczna konstrukcja oraz wewnętrzna, treściowa spójność. Każdy z rozdziałów poprzedzony jest wprowadzeniem i zakończony podsumowaniem.

Pierwszy rozdział (str. 15-54) poświęcony jest Zagadnieniom wprowadzającym. Doktorantka w trzech paragrafach prezentuje kwestie związane z tytułem, autorstwem i datacją księgi (par. A, str. 16-27), kwestie literackie (par. B, str. 27-46) i przesłanie teologiczne (par. C, str. 46-53).

Drugi rozdział rozprawy (str. 55-82), noszący tytuł: „Miejsce Księgi Rut w kanonie ksiąg biblijnych”, złożony jest z sześciu paragrafów. W pierwszym paragrafie omówione zostają „Kwestie związane z kanonem biblijnym w judaizmie” (par. A, str. 56-63), w drugim „Obecność Księgi Rut wśród pism z Qumran i w Nowym Testamencie” (par. B, str. 63-64), w trzecim „Najstarsze świadectwa kanonu hebrajskiego” (par. C, str. 64-69), w czwartym „Księga Rut we wczesnych tekstach rabinicznych (TgRt, RutR) (par. D, str. 69-72), w piątym „Księga Rut we wczesnej tradycji chrześcijańskiej” (par. E, str. 73-78) i w szóstym „Księga Rut w średniowiecznych kodeksach żydowskich” (par. F, str. 78-81).

W trzecim rozdziale dysertacji (str. 83-128), zatytułowanym: „Księga Rut w tradycji greckiej – między Księgą Sędziów a Księgami Samuela”, Doktorantka ukazuje w pierwszym paragrafie „Kontekst literacki Księgi Rut” (par. A, str. 84-116), a w drugim „Kontekst teologiczny Księgi Rut” (par. B, s. 116-126).

Czwarty rozdział (str. 129-164) rozprawy zatytułowany jest: „Implikacje literackie i teologiczne Księgi Rut w zbiorze Pism”. W pierwszym paragrafie (par. A, str. 130-144) podejmuje kwestię „Księga Rut przed Psalmami”, w drugim mówi o „Księżdzie Rut po Księżdzie Przysłów” (par. B, str. 145-155), a w trzecim o „Księżdzie Rut wśród Pięciu Zwojów” (par. C, str. 155-162).

W ostatnim, piątym rozdziale Pani magister omawia „Związki literacko-teologiczne Księgi Rut w kontekście pozostałych ksiąg biblijnych” (str. 165-197). W paragrafie pierwszym ukazuje „Księgę Rut w kontekście Pięcioksięgu” (par. A, str. 166-188), paragrafie drugim „Księgę Rut w kontekście Proroków” (par. B, str. 188-191), w trzecim „Księgę Rut w kontekście Pism” (par. C, str. 191-195).

W Zakończeniu (str. 198–208), Pani mgr lic. Zofia Macios dokonuje podsumowania swoich analiz i dokonań, udzielając odpowiedzi na problem badawczy postawiony w tytule rozprawy. Po zakończeniu następuje Wykaz skrótów (str. 209-214), a na końcu rozprawy zamieszczona zostaje Bibliografia (str. 215-236).

2. Ocena metodologiczno-merytoryczna i formalna rozprawy

Tytuł pracy jasno zapowiada tematykę studium: „Kontekst kanoniczny, literacki i teologiczny Księgi Rut”. Sposób podejścia do tej tematyki znajduje odbicie w planie pracy, charakteryzującym się logicznym układem i wewnętrzną spójnością. Wstęp zawiera wszystkie elementy, które powinny znaleźć się na początku każdego opracowania naukowego: przedstawienie i uzasadnienie problemu badawczego, wskazanie na dotychczasowy stan badań, określenie celu, podanie metod badawczych i opisanie architektury rozprawy. Z uznaniem trzeba podkreślić wyczerpujący opis każdego z tych elementów. Bogaty w odnośniki wstęp pozwala nie tylko bliżej zapoznać się z dokonaniem badacza Księgi Rut, ale świadczy jak najlepiej o rozeznaniu Doktorantki w tematyce, którą pragnie się zająć. Na tle licznych opracowań zagranicznych i niewielkiego zainteresowania Księgą Rut w polskim środowisku biblijnym, jak najbardziej słusznie i przekonująco brzmią słowa Autorki dysertacji uzasadniające podjęcie się przez nią opracowania tematyki zapowiedzianej w tytule pracy: „Niewielka liczba publikacji naukowych w języku polskim przyczyniła się także do podjęcia badań nad Księgą Rut” (str. 9). Pani Doktorantka jasno formułuje cel, jaki sobie stawia: „Celem tej pracy będzie analiza istotnych powiązań intertekstualnych Księgi Rut z innymi tekstami, które występują w bezpośrednim kontekście kanonicznym, jak i z punktu widzenia całego kanonu Biblii Hebrajskiej” (s. 11). Dokładnie opisuje metodę, którą pragnie się posłużyć: „W badaniach zastosowana będzie intertekstualność w ściślejszym tego słowa znaczeniu (str. 11). W tym celu będą zastosowane elementy metody diachronicznej, to jest historyczno-krytycznej, głównie analizy filologicznej, lecz w ograniczonej postaci. Wykorzystane zostanie podejście synchroniczne, głównie jako analiza kanoniczna powiązana z intertekstualną (por. str. 12). Jasno jest skonstruowana budowa pracy. Autorka wyjaśnia, że założone cele związane z problemem badawczym będzie realizować w pięciu rozdziałach (str. 14). Wstęp należy uznać za napisany wzorcowo. Można by jedynie zastanowić się, czy przy dość ubogiej polskiej literaturze naukowej na temat Księgi Rut, nie warto było przykładowo przytoczyć kilka pozycji o charakterze popularyzatorskim, o których Pani mgr lic. Macios z emfazą informuje (s. 9).

Rozdział pierwszy (str. 16-54) ma charakter wprowadzący. Przedstawia stan badań, podając podstawowe informacje na temat datacji, autorstwa, kwestii związanych z gatunkiem literackim, strukturą i treścią Księgi Rut. Jest to rozdział bogaty w treści, w którym Doktorantka dokonuje przeglądu zasadniczych poglądów na temat powstania, budowy, treści i interpretacji księgi. Jest to rozdział, w którym dobrze widać świetną orientację Autorki w podejmowanej tematyce, swobodę w sposobie prezentowania materiału i wyważoną ocenę opinii różnych autorów. Do tego dodać należy umiejętność syntetycznego przedstawiania konkluzji, co widoczne jest zwłaszcza w cennym podsumowaniu tego rozdziału na str. 53-54.

Rozdział II noszący tytuł „Miejsce Księgi Rut w kanonie ksiąg biblijnych” rozpracowany został na str. 55-82. W podejmowanej problematyce sygnalizowana w tytule kwestia jest niezwykle ważna, gdyż, jak zauważa sama Doktorantka, „Księga Rut zmieniała swoje miejsce w różnych zbiorach jak chyba żadna inna księga biblijna” (str. 56). Także w tym rozdziale Pani Zofia Macios wykazuje się rozległą wiedzą umożliwiającą jej zaprezentowanie wyczerpujących informacji na temat procesu kształtowania się kanonu ksiąg biblijnych w tradycji hebrajskiej (TM) i greckiej (LXX), uzupełniając je o starożytne świadectwa Rt w

Qumran i nawiązania do postaci Rut w Nowym Testamencie. Wylicza również spisy ksiąg biblijnych zarówno żydowskich, jak i chrześcijańskich, a nadto odwołuje się do nawiązań do Księgi Rut we wczesnej egzegezie żydowskiej. Doktorantka w sposób wyczerpujący przekazuje aktualny stan wiedzy w podejmowanej tematyce. Przykładem cennych konkluzji może być wniosek w podsumowaniu tego rozdziału, dotyczący znaczenia miejsca Księgi Rut w TM i w LXX. Doktorantka jednoznacznie stwierdza: „Dotychczasowe argumenty przemawiające za wyższością jednego kontekstu kanonicznego (TM) nad drugim (LXX) są uznawane za przestarzałe i współcześnie nie do obrony – układ kanoniczny LXX jest równie uprawniony, interesujący i autorytatywny jak ten, który prezentuje TM” (str. 82).

Kolejny, trzeci rozdział zatytułowany „Księga Rut w tradycji greckiej – między Księgą Sędziów a Księgami Samuela” (str. 83-128) ukazuje próbę przedstawienia istotnych związków literackich w kontekście kanonicznym LXX. Pani Z. Macios wzięła w nim pod uwagę przede wszystkim czas i miejsce powstania Księgi Rut w odniesieniu do bezpośrednio sąsiadujących z nią ksiąg, aby zaprezentować w konkluzji teologiczne przesłanie Księgi Rut właśnie w świetle kontekstu kanoniczno-literackiego. Na podstawie przeprowadzonych badań wysunęła hipotezę, że „Księga Sędziów prezentuje polemiczny pogląd na wczesną historię Izraela, faworyzując pokolenie Judy, zwłaszcza dynastię Dawidową” (str. 126). Doktorantka ostrożnie, ale jasno formułuje ważny wniosek: „Jeśli Księgę Rut interpretować jako głos w sprawie politycznej legitymizacji sprawowania władzy przez dynastię Dawidową, to można ją odbierać jako opowiedzenie się autora po stronie stronnictwa pro-Dawidowego lub projudejskiego i udzielenie odpowiedzi tym, którzy domowi Dawida mieli za złe moabickie pochodzenie ich moabickiego założyciela” (str. 127). Słuszna zatem zdaje się być i ostateczna konkluzja: „Rt najlepiej interpretować jako przygotowanie i wstęp do prezentacji tematu, jak Bóg obchodzi się z Dawidem i jego domem” (str. 128). Także ten rozdział uważa należy za opracowany w sposób rzetelny i dobrze udokumentowany. Autorka opiera się na opiniach uznanych autorytetów naukowych (jak np. D.I. Block, K.D. Sakenfeld, A. Berlin, R.M. Hals czy J.M. Sasson), nie tylko jasno przedstawiając ich poglądy, ale wyprowadzając własne, wyważone wnioski. Są one cenne dla każdego, kto podejmuje się egzegezy tej księgi. Ważne jest jej stwierdzenie, że „bez względu na to, gdzie Rt znajduje się w kanonie, w mniejszym lub większym stopniu zależna jest od kontekstu Proroków Starszych. Początkowa informacja chronologiczna i genealogia końcowa, nie pozostawiają wątpliwości, że ten kontekst Rt nie ulega zatraceniu, nawet jeśli przeniesiona zostanie w inne miejsce kanonu” (str. 206).

W rozdziale czwartym, noszącym tytuł: „Implikacje literackie i teologiczne Księgi Rut w zbiorze Pism” (str. 129-164), Pani mgr lic. Macios bada związki Księgi Rut w kontekście zbioru Pism, w którym księga ta zajmowała różne miejsce. Ukazuje trzy przyporządkowania tej księgi: pierwsze, zawarte w Talmudzie (BB 14a), gdzie Księgę Rut umieszczono przed Psalmami, drugie, oparte o Kodeks Aszera, na którym opiera się z kolei BHS, BHQ, gdzie umieszcza się Rt jako pierwszą z Pięciu Zwojów, po Księdze Przysłów, trzecie, w oparciu o żydowską tradycję synagogalną, gdzie Rt umieszczona jest na drugim miejscu, po Pieśni nad pieśniami, i połączona jest ze Świętem Tygodni. Także studium przeprowadzone przez Doktorantkę w tym rozdziale zasługuje na pochwałę. Wnikliwe analizy opinii poważnych znawców podejmowanej problematyki, doprowadzają Doktorantkę do wyprowadzenia przez nią kolejnego ważnego stwierdzenia, że „dawne wspólnoty zajmujące się interpretacją Pisma

Świętego odczytały Rt z co najmniej trzech różnych punktów widzenia, przy czym nie ma najmniejszego śladu, by owe perspektywy wzajemnie były konkurencyjne lub wzajemnie się wykluczały” (str. 164).

W piątym rozdziale, Pani magister bada „Związki literacko-teologiczne Księgi Rut w kontekście pozostałych ksiąg biblijnych” (str. 165-197). Po omówieniu związków Rt z księgami występującymi w bezpośrednim jej sąsiedztwie, Autorka dysertacji analizuje związki literacko-teologiczne w kontekście pozostałych ksiąg biblijnych. Przede wszystkim dotyczy to związków z Pięcioksięgiem, a w nim szczególnie z Rdz, a następnie związków ze zbiorem Pism. Natomiast tylko w niewielkim stopniu pokazuje nawiązania do zbioru Proroków w BH, gdyż związki te omówiła już wcześniej, w rozdziale trzecim. Doktorantka i w tej części pracy wykazuje liczne powiązania Księgi Rut ze wskazanymi wyżej księgami, które ułatwiają objaśnianie niejasnych i niezrozumiałych wzmianek, przepisów, słów i zwrotów, statusu Moabitów czy zależności między postaciami kobiet, które odegrały ważną rolę w historii zbawienia (Tamar, Rachab, Rut, Estera). Spojrzenie z perspektywy Nowego Testamentu, a konkretnie genealogii Jezusa (Mt 1), który jest oczekiwanym Mesjaszem, pozwala Autorce pracy wykazać, że w Ewangelii, „autor dał wyraz duchowej relacji Rut z Abrahamem (Rt 2,11), a także fizycznym związkom tego rodzaju od Peresa przez Rut do Dawida (4,18-22). Zaakcentowanie związków fizycznych z ojcem żydowskiego narodu, potwierdziło, że nie były one jedynym kryterium wypełnienia przez Pana obietnic Przymierza. Rut, Rachab, a nawet Tamar, dzięki aktowi wiary weszły w obręb duchowych, a nie fizycznych błogosławieństw, obejmujących lud Przymierza” (str. 207). Pani mgr lic. Z. Macios konsekwentnie także w tym rozdziale, w sposób dobrze udokumentowany źródłowo, drobiazgowo wykazuje związki literacko-teologiczne Księgi Rut z analizowanymi tekstami z trzech zbiorów ksiąg w BH, co należy wyraźnie podkreślić.

Zakończenie pracy musi budzić uznanie. Jest to dość obszerny tekst (str. 198-208) nie tylko szeroko omawiający ustalenia z poszczególnych etapów pracy opisanych w kolejnych rozdziałach, ale dokonujący trafnej, całościowej, syntetycznej prezentacji ostatecznych konkluzji wynikających z całego procesu badawczego. Autorka jest świadoma, że temat, który podjęła mógłby być z powodzeniem kontynuowany. Zaznacza wyraźnie, że „Aspektem, który należałoby podjąć w szczegółowych badaniach stanowiących kontynuację niniejszej rozprawy, jest rozstrzygnięcie w jakim stopniu wpływ na pozycję Księgi Rut w poszczególnych kanonach biblijnych miały kontrowersje między różnymi, często stojącymi w opozycji, wspólnotami religijnymi” (str. 207).

Patrząc całościowo na warsztat biblijny, Autorce rozprawy należy się uznanie. Praca została napisana w sposób poprawny, a jej układ można nazwać wzorcowym. Konstrukcja pracy jest przejrzysta i logiczna. Studium Pani mgr lic. Zofii Macios jest też opracowaniem dobrze udokumentowanym. Samo zestawienie źródeł i literatury liczy 22 strony i uwzględnia także najnowsze pozycje polsko- i obcojęzyczne. Doktorantka dzieli Bibliografię na pięć kategorii: A. Teksty źródłowe (wydania i tłumaczenia), B. Komentarze biblijne, C. Literatura przedmiotu (opracowania szczegółowe), D. Pomoce metodologiczne i biblijno-filologiczne, E. Opracowana ogólnie. W kategorii „Teksty źródłowe” Autorka wylicza cztery podgrupy: 1. Biblia, 2. Źródła pozabiblijne, 3. Ojcowie Kościoła, 4. Pisma judaistyczne. Wydaje się, że stosowniejszy byłby podział tylko na źródła biblijne i pozabiblijne, gdyż wówczas w drugiej grupie mieściłyby się kategorie: „Ojcowie Kościoła” i „Pisma judaistyczne” (str. 216-217),

które też przecież są źródłami pozabiblijnymi. W kategorii „Komentarze biblijne” umieszczono najważniejsze komentarze do Księgi Rut. Niesłusznie jednak na str. 218 pośród komentarzy umieszczono: SAKENFELD K. D., *Naomi's Cry: Reflections on Ruth 1,20-21*, w: B. A. STRAWN, N. R. BROWN (red.), *A God So Near: Essays on Old Testament Theology in Honor of Patrick D. Miller*, Eisenbrauns, Winona Lake, 2003, 129-143. Natomiast z pozycji, którymi warto by poszerzyć literaturę wymienić należy dwa stosunkowo niedawno wydane ważne komentarze, a mianowicie: V. H. Matthews, *Judges and Ruth* (New Cambridge Bible Commentary; Cambridge: Cambridge University Press, 2004) i J. Grossmann, *Ruth: Bridges and Boundaries* (Das Alte Testament: An Outline of an Old Testament Dialogue 9), Bern: Peter Lang, 2015. W literaturze przedmiotu błędnie umieszczono dzieło, które powinno znaleźć się w kategorii komentarze: KÖHLMOOS M., *Ruth*, ATD 9/3, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2010. Sądzę, że bardzo pomocną byłaby w analizach tekstu hebrajskiego pozycja: A. NICCACCI, M. PAZZINI, *Il Rotolo di Rut. Analisi del testo ebraico* (Studium Biblicum Franciscanum Analecta 51), Franciscan Printing Press, Jerusalem, 2001.

Niemniej, z zestawu bibliograficznego wynika jednak jasno, że Autorka zna dobrze dostępną literaturę zarówno w języku polskim, jak i w językach obcych. Pominięcie niektórych publikacji nie ma większego wpływu na merytoryczną wartość rozprawy, gdyż myśli części autorów zawarte są też w innych dziełach uwzględnionych przez Doktorantkę w Bibliografii i, oczywiście, w samej pracy. Z uznaniem więc należy przyjąć bogaty przegląd literatury na opracowywany temat, zawierający kwintesencję wiedzy na temat badań nad językiem, zagadnieniami literackimi i teologicznymi Księgi Rut.

Podkreślić należy bardzo staranną stronę formalną pracy. Bibliografia, Wykaz skrótów i odnośniki, zbudowane są w sposób prawidłowy i konsekwentnie opierają się na powszechnie przyjętych zasadach. Godna podkreślenia jest dbałość Autorki rozprawy o przejrzystość całości, o piękny i komunikatywny, a równocześnie precyzyjny język. Zauważono jedynie nieliczne, drobne potknięcia formalne. Na str. 17 brak jest kropki po zdaniu kończącym się słowami: „ ok. 1000 roku przed Chr.). Na str. 28 zaimek „tego”, odnoszący się do Boga, winien być pisany z dużej litery, a więc „Tego”. W przypisie 64 na str. 28 brak jest podanej strony/stron w opisie pozycji R. E. Murphy. Na str. 41 błędnie w tekście (ale poprawne w przypisie 113 na tej samej stronie) zapisane jest nazwisko „Christholm” zamiast „Chisholm”. Na str. 69 w przypisie 58 brak jest podanej strony publikacji, do której się odwołuje. Na str. 130 w przypisie 3 zbędna jest kropka po podaniu roku wydania, na str. 131 w przypisie 8, zamiast „Intituto” winno być „Istituto”, ten sam błąd zachodzi także w Bibliografii na str. 230, na str. 215 w opisie Biblii Tysiąclecia zbędna jest kropka po słowie „pod”.

4. Pytania do dyskusji

- 1) Jaką rolę odgrywała w historii i jaką pełni obecnie Księga Rut w popularyzowaniu Biblii?
- 2) Jakie nurty interpretacyjne Księgi Rut istnieją we współczesnym judaizmie?

3. Konkluzja

Podsumowując ocenę pracy doktorskiej Pani mgr lic. Zofii Macios, uważam, że zarówno pod względem merytorycznym, jak i metodycznym oraz formalnym, odpowiada ona wymogom stawianym rozprawom doktorskim. Praca jest odpowiedzią na postawiony w tytule problem, do którego rozwiązania Autorka konsekwentnie zmierzała. Z prawdziwą satysfakcją stwierdzam, że Doktorantka w całej pracy wykazała się odpowiednią wiedzą historyczną, filologiczną i teologiczną, bardzo dobrym opanowaniem warsztatu naukowego, a także wyczerpującą znajomością głównego problemu swojej dysertacji. Doktorantka dobrze opanowała technikę pisania pracy naukowej oraz wykazała krytycyzm w stosunku do przytaczanych opinii. Praca stanowi cenny wkład w badania z zakresu szeroko rozumianej biblistyki. Nie ulega dla mnie wątpliwości, że jest to zupełnie nowatorskie na gruncie polskim opracowanie Księgi Rut, uwzględniające tak wnikliwie kontekst kanoniczny, literacki i teologiczny. Drobne usterki czy niedociągnięcia nie mają większego znaczenia, gdy chodzi o dużą wartość pracy samej w sobie. Zdarzają się one zresztą rzadko i mają niemal zawsze charakter oczywistych przeoczeń.

Uważam, że recenzowana rozprawa naukowa spełnia wszystkie wymagania stawiane pracom tego typu przez prawo polskie, dlatego zwracam się do Wysokiej Rady Dyscypliny Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie o dopuszczenie Pani mgr lic. Zofii Aleksandry Macios do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora nauk teologicznych.

Poznań, 27.10.2020 r.

o. Ryszard Sikora OFM
o. prof. dr hab. Ryszard Sikora OFM
Wydział Teologiczny UAM Poznań